

גיליון 1, נובמבר 2017

**אשגור התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל במכון למחקרי ביטחון לאומי
בשיתוף מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום באוניברסיטת תל-אביב, בחסות קרן
ניובאואר, פילדלפיה.**

- 2..... דבר ראש המכון, אלוף (מיל.) עמוס ידלין
- 3..... דבר ראש התכנית, ד"ר מאיר אלרן
- 5..... מאמרים
- 5..... הפיגוע בהר הבית : משמעויות והשלכות / מוחמד אבו נסרה ומאיר אלרן
- 7..... הרשימה הערבית המשותפת – מלכוד 22 / דורון מצא
- 9..... האוכלוסייה הערבית מתחילה לשאול שאלות את מנהיגיה... / רפיק חאג'
- 12..... המשטרה והחברה הערבית : האתוס השיטורי ומחירו / עו"ד רדא ג'אבר
- 15..... המטבע שמתחת לפנס / נסרין חדאד חאג'-יחיא
- 17..... פרויקט מדד הייצוג של האזרחים הערבים בתקשורת העברית בישראל / ח'דר סואעד
- 19..... ביקורת ספרים / ד"ר אפרים לביא
- 21..... קישורים והפניות

דבר ראש המכון, אלוף (מיל.) עמוס ידלין

המכון למחקרי ביטחון לאומי שואף להרחיב בהתמדה את גבולות המחקר, עיצוב המדיניות והשיח הציבורי בסוגיות המגוונות המרכיבות את התמונה האסטרטגית של מדינת ישראל. אמנם הלמידה והניתוח של האיומים הביטחוניים החיצוניים וההזדמנויות הדיפלומטיות ממשיכים לעמוד בראש סדר העדיפויות של המכון, אולם אנו מכירים בחשיבות הגוברת של הסוגיות הפנימיות. חוסן פנימי, לכידות חברתית וסולידריות יכולים להשפיע משמעותית על התמונה האסטרטגית. אנו מבינים כי מושג הביטחון הלאומי הוא רחב וגמיש, ועשוי לכלול בתוכו מרכיבים חדשים ודינאמיים שנדרש להתאים אליהם מכשירי מדיניות.

מקום חשוב במרכיבי הביטחון הלאומי תופס היום מרקם היחסים העדין בין הרוב היהודי למיעוט הערבי בישראל. אנו ממשיכים ללמוד ומנסים להבין לעומק את הפערים בין שתי הקבוצות, המאיימים לייצר מתח אזרחי וחוסר יציבות במדינה. אולם אנו גם רואים וממשיכים לחקור תופעות חדשות של שינויים משמעותיים בקרב הציבור הערבי בישראל, העשויים להעיד על מגמות משתנות בתפיסת הזיהוי העצמי של המיעוט, המשפיעות מצידן על העמדות הפוליטיות ועל הגישות החברתיות המתפתחות בקרב. אנו מזהים באלה גם תופעות מעודדות של פרגמטיות ושל הבנה שההשתלבות האמתית בחברה ובכלכלה הישראלית היא אפשרית, נתונה במידה רבה בידי האזרחים הערביים עצמם ומשקפת אינטרס ראשון במעלה של הציבור הערבי.

הולך ונוצר בישראל שיח מורכב, רווי ניגודים, בין גישות לאומניות ודתיות מקצינות, לבין גישות חברתיות ליברליות מתונות. אלה יוצרים מתחים ניכרים, הפוגעים באינטרס הממלכתי המשותף לרוב ולמיעוט. להנהגות הפוליטיות תפקיד מכריע בעיצוב הכיוון העתידי של שיח זה. במסגרת זו הצבנו לעצמנו במכון יעד חשוב – יעד המנוהל על ידי התכנית לחקר יחסי יהודים-ערבים בישראל - **להכיר לעומק את התהליכים והמגמות המאפיינים את הציבור הערבי, כמו גם את הלכי הרוח המשתנים בקרב הציבור היהודי כלפי הציבור הערבי**. המפגש בין התהליכים והלכי הרוח בשתי החברות ישפיע בצורה מכרעת על היציבות והשגשוג של מדינת ישראל ושל כל אזרחיה. למידת עומק של הנושא המורכב הזה, הבנת הסוגיות המרכזיות בו והפצת הידע לציבור ולמקבלי ההחלטות הן תרומה חשובה לעיצוב התהליכים המשפיעים על היחסים בין הרוב למיעוט בישראל.

תרומתנו זו תבוא לידי ביטוי גם בפרסומי המכון וגם באשגר עתי זה, שמתפרסם כאן לראשונה.

בהצלחה לחברי התכנית, לעורכים ולתורמים,

אלוף (מיל.) עמוס ידלין, ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי

דבר ראש התכנית, ד"ר מאיר אלרן

האשגר החדש, "הדסים", אמור ליצור תהודה רחבה בציבור הישראלי, בקרב יהודים וערבים כאחד, לסוגיות מרכזיות העומדות על הפרק ביחסים המורכבים והדינמיים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. סוגיות אלה, כמו הנושאים החברתיים והפוליטיים המשפיעים עליהם, עומדות למבחן שוטף במסגרת הפעילות של התכנית לחקר היחסים בין יהודים לערבים בישראל, שהוקמה במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) ב-2012, בתמיכה פעילה ורציפה של קרן משפחת נויבאוור מפילדלפיה. מאז שוקדים חברי הצוות של התכנית (ד"ר אפרים לביא, מוחמד אבו נסרה, ד"ר דורון מצא, פרופ' ערן ישיב, ד"ר כרמית פדן, ד"ר ציפי ישראלי, ח'דר סואעד ואלון ריגר), לקדם את המחקר בנושאים אלה ולהפיצו לציבור הרחב ולאלה שהחלטותיהם מעצבות את היחסים בין הרוב למיעוט בישראל. אנו עושים זאת ביחד עם שותפים רבים וחשובים מהמכון ומחוצה לו, כמו חוקרים ממרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום של אוניברסיטת תל-אביב, המכון לדמוקרטיה ועוד. כל זאת, מתוך הכרה בחשיבות הנושאים הללו בכל הקשור להבנת המורכבות של הביטחון הלאומי בהיבטיו הפנים ישראליים.

בעוד שהמכון למחקרי ביטחון לאומי עוסק בהרחבה רבה בסוגיות מגוונות הכרוכות באיומים החיצוניים על הביטחון הלאומי, התכנית שלנו מתמודדת עם האתגרים על הביטחון הלאומי מתוך החברה הישראלית עצמה. בין הסיכונים הפנימיים על הביטחון הלאומי של ישראל אנו סבורים שהמתח בין הרוב היהודי למיעוט הערבי מבטא סיכון ניכר אולם בעת ובעונה אחת היחסים הללו גם משקפים הזדמנות חשובה לעתידה ושגשוגה של החברה הישראלית כמרקם הטרוגני עשיר ובעל פוטנציאל גבוה.

צוות התכנית מאמין כי למרות ההבדלים החשובים בין הציבור היהודי לערבי בישראל, כמו גם הפערים הסוציו-אקונומיים ביניהם, הזקוקים לצמצום מהיר וקרוב, יש לשני הצדדים אינטרסים משותפים מכריעים. אלה צריכים לשמש בסיס איתן לשילוב מרבי של האוכלוסייה הערבית, על כל גווניה, בחברה הישראלית, על בסיס של שוויון אזרחי מלא. על הממשלה מוטלת חובה ראשונה במעלה לדאוג לצמצום הפערים בין היהודים לערבים ולמתן מנופים ותמריצים לפיתוח הכלכלי של האוכלוסייה הערבית בישראל. אלה יבטיחו השתלבות של הערבים בכלכלה ובחברה הישראלית, דבר שיתרום במישורן לשגשוגה של המדינה על כול חלקיה ושבתיה. בו בזמן, להנהגה הפוליטית הערבית בישראל תפקיד מכריע לנווט את הציבור הערבי בדרך ההידברות, ההשתלבות וההכרה ההדדית.

צוות התכנית מייחס חשיבות רבה למגמות השליליות הפושות בחלקים של הציבור היהודי, המתאפיינות בהדרה מכוונת, בשנאה ואף בגזענות מול החברה הערבית. הצוות סבור שיש לחקור ולחשוף את השורשים של תופעות מגוונות ושליליות אלה, הפוגעות בביטחון הלאומי של ישראל, שכן אלה יוצרות תסכול ואף עוינות חוזרת מצד הציבור הערבי הנפגע. לממשלת ישראל יש הרבה מה לעשות גם בתחום זה. בראש ובראשונה על הממשלה והשרים לפעול למניעה של הדרה פומבית או סמויה של הציבור הערבי, כפי שלצערנו קורה לאחרונה.

פרסומי המכון, פרי עבודת המחקר הנמשכת של חוקרי התכנית ואחרים, מופיעים באתר המכון. הקוראים מוזמנים לקרוא בהם, ללמוד מהם ובמידת הצורך גם להתווכח אתם. האשגר החדש ישמש מעתה במה נוספת לצורך זה. במה שתשתף חוקרים ובעלי דעה בסוגיות המעניינות אותנו, יהודים וערבים, במגמה של פתיחות ושיח מחקרי מבוסס.

* הדעות המובעות באשגר זה הם של המחברים בלבד ואינן משקפות בהכרח את עמדת המכון, נאמניו או האישים והגופים התומכים בו.

מאמרים

הפיגוע בהר הבית: משמעויות והשלכות

מוחמד אבו נסרה ומאיר אלרן

פיגוע הירי שהתרחש ב-14 ביולי 2017 בהר הבית, בו שלושה צעירים ערבים-ישראלים מאום אל-פחם הרגו ביריות שני שוטרים ממוצא דרוזי בשער הסליחות הסתמן כאירוע קשה במיוחד. אירוע שאתגר את מערכת היחסים הרגישה בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית ושגרר התפתחויות נוספות שיצרו גם משבר נמשך בין ישראל לבין ירדן והרשות הפלסטינית. לאחר הפיגוע הוחלט על הצבת גלאי מתכות בכניסה להר הבית – החלטה (ששונתה לאחר זמן קצר) שעוררה גל מחאה בקרב האזרחים הערבים בישראל והפלסטינים בגדה המערבית במהלכו נהרגו שלושה פלסטינים על ידי כוחות הביטחון. בערב אותו יום נרצחו שלושה יהודים בחלמיש בפיגוע של פלסטיני. על פי הערכות גורמי הביטחון היו ניסיונות נוספים לפיגועי השראה על רקע אווירת ההסלמה הדתית.

הפיגוע בהר הבית היה חריג גם בשל מאפייניו: התארגנות של שלושה צעירים; היותו מעין פיגוע התאבדות שהתבטא במוותם של המפגעים; שימוש בנשק חם; מיקומו באתר רגיש – מבחינה פוליטית ודתית. בשל כל אלה הפיגוע מציב שאלות אודות מעורבותם של אזרחים ערבים בטרור, מניעיהם למעורבות זו, השלכות הפיגוע על מערכת היחסים בין האוכלוסייה הערבית ליהודית בישראל והדרכים למנוע טרור מצד אזרחים ערבים.

מעמדה והתנהלותה של האוכלוסייה הערבית ומערכת יחסיה עם האוכלוסייה היהודית מושפעות במידה רבה מהתפיסה הרווחת בקרב יהודים רבים, הרואים באזרחים הערבים איום ביטחוני. למעשה, בחינת השתתפותם של אזרחים ערביים באירועי טרור מצביעה על תופעה מצומצמת מאוד גם לפי הגדרת השב"כ. עם זאת, אין לזלזל בסיכון העומד מאחורי תופעה זו. וזאת, גם אם היא חריגה ואינה זוכה לתמיכה בקרב הרוב המכריע באוכלוסייה הערבית, הרואה בהשתלבות בחברה הישראלית יעד מרכזי עבורה.

[מאמרו](#) של אבו נסרה (2016), על סיכוני חדירת דאע"ש לאוכלוסייה הערבית עולה כי הרוב המוחץ מקרב הערבים בישראל (86%) מתנגד בתוקף לארגון זה ורואה בו סיכון ישיר וחמור עבורו. בסקר של המכון למחקרי ביטחון לאומי (2017) נמצא כי 60% מהאזרחים הערבים כללו בהגדרות השונות של זהותם את המרכיב הישראלי. כלומר, כמעט שני שלישי מהערבים בארץ מזהים עצמם כישראלים בצורה זו או אחרת. פיגוע הירי בהר הבית זכה להתנגדות נחרצת מצד האזרחים הערבים, גם אם סגירת הר הבית בפני מתפללים והצבת מגנומטרים העניקו לאירוע הביטחוני גוון דתי. בעקבות האירוע גופים שונים, כולל תנועת חמאס, התנועה האסלאמית, הוואקף המוסלמי, חברי הכנסת הערבים ואחרים קראו להגן על מסגד אל-אקצא כנמצא בסכנה. קריאות דתיות אלו הצליחו לגייס מספר גדול של אזרחים ערביים למחות נגד המדינה ונגד מדיניותה כלפי אל-אקצא.

אירועים ביטחוניים שאזרחים ערבים לוקחים בהם חלק מחריפים את מערכת היחסים בין האוכלוסייה הערבית לאוכלוסייה היהודית. יש בהם כדי להגביר את הקיטוב והחשדנות ביניהם. הם גם מחזקים את התפיסה הביטחונית הרואה בערבים סיכון ביטחוני. מהסקר של המכון למחקרי ביטחון לאומי 2017

עולה כי קרוב ל-25% מהאזרחים היהודים תופסים את הערבים כאויבים פוטנציאליים וכ-41% רואים בערבים כמי שיש לכבדו אך גם לחשוד בו.

כדי למנוע מאזרחים ערבים בישראל לפנות לנתיב של טרור יש להיכנס לתהליך חשיבה מחודש. לצד מעקב קפדני ופעולה של גורמי הביטחון לסיכול פיגועים במדינת ישראל, נדרשת פעולה ממשלתית, בתמיכה פומבית של מנהיגי ציבור ערביים, בכיוונים העיקריים הבאים: (1) קידום מהיר של תהליכי ההשתלבות של הציבור הערבי בחברה הישראלית. מתחייבת כאן מדיניות יציבה וארוכת טווח שתעודד את הזהות האזרחית-ישראלית של הערבים ובלי לפגוע בזהותם הייחודית. בתוך כך יש לממש באופן קפדני, מלא ובלתי מותנה את תכנית החומש (מדצמבר 2015) לפיתוח ולשילוב האוכלוסייה הערבית בכלכלה הלאומית (2) הנהגת המדינה חייבת להימנע מביטויים וממעשים המבטאים הדרה, גישות גזעניות והסתה נגד האוכלוסייה הערבית ומנהיגיה, כמו הגבלת הזכויות הפוליטיות של הערבים כאזרחים שווי זכויות; (3) הממשלה צריכה להקפיד שלא לפגוע ברגשות הדתיים של הציבור המוסלמי בישראל, כולל ובמיוחד בכל הקשור לשינויים במסגרת המקובלת בהר הבית. גישה מרסנת תרגיע את הרוחות ותפריך את הטיעון המושמע על היות "אל-אקצא בסכנה"; (4) משטרת ישראל צריכה לטפל באופן רב-מערכתי וארוך טווח בתופעת האלימות והפשיעה הגואה בחברה הערבית. שכן גם המרחק בין פשיעה לטרור אינו תמיד גדול.

להנהגה הערבית יש אחריות רבה בנושא זה. זו חייבת להתנער בפומבי ובמובהק מהתנהלות בלתי חוקית של אזרחים ערבים הפוגעת בביטחון המדינה כמו גם מהתבטאויות שיש בהן נימות של לאומנות-ערבית קיצונית ולתרום את חלקה הפעיל כדי לקדם תהליכי השתלבות של האזרחים הערבים בחברה ובכלכלה הישראלית. במסגרת זו נדרש גם מההנהגה הפוליטית הערבית להתנער בפומבי מתופעות ההסתה הדתית/פוליטית של הפלג הצפוני של התנועה האסלמית העלולה לתרום, במישרין או בעקיפין, לפנייה של צעירים ערביים גם למעשי טרור. ההנהגה הערבית בישראל חייבת להטמיע את ההבנה שטרור פנימי של אזרחים ערבים הוא גורם סיכון מהמדרגה הראשונה לציבור זה ולכן לפעול למיגורו.

לסיכום, טיפול בתופעה, הנדירה, המתבטאת בפנייה של אזרחים ערבים לטרור הינו יעד ממלכתי מובהק וראשון במעלה. היעדר מענה מלא למיגור של מעורבות אזרחים ערבים בפעולות טרור, וודאי אם תהיה עלייה בהיקפיה ובביטוייה בשטח, תעמיק את הקיטוב בין האוכלוסייה הערבית ליהודית, עשויה לסכן עד מאוד את היציבות החברתית-ביטחונית במדינת ישראל ולפגוע בראש ובראשונה באזרחים הערבים עצמם.

הרשימה הערבית המשותפת – מלכוד 22

דורון מצא

יומיים אחרי שנכנס (2 יולי 2017) לכלא גלבוע כדי לרצות תקופת מאסר בת שנתיים שנגזרה עליו לאחר שהברח לאסירים ביטחוניים מכשירים סלולאריים תקף חבר הכנסת לשעבר באסל גטאס בחריפות את אימן עודה ראש הרשימה הערבית המשותפת. הדברים הופיעו במאמר שפרסם באתר "ערב 48" שבו האשים את עודה על היותו חסר גאווה עצמית, משתף פעולה עם השלטונות וכזה שהתנהלותו תוביל לסיום דרכה של הרשימה המשותפת כמסגרת פוליטית המייצגת את הציבור הערבי בישראל. ברקע של התקפה זו עומד חוסר הגיבוי של הרשימה המשותפת ושל ראשה במהלך העמדתו לדין והרשעתו של מי שהיה עד לא מכבר חבר הכנסת מטעם מפלגת בל"ד. כך, למשל, בריאיון שהעניק עודה לחדשות "ערוץ 2" (24 דצמבר 2016) הוא גינה את מעשיו של גטאס וסיפר כי הופתע מהם: "לא האמנתי שיעשה עבירה בצורה לא חוקית [...]". אני חושב שהוא הסתבך קשה בגלל העבירה העקרונית שהוא ביצע שאנחנו מתנגדים לה. הוא לא עבד לפי החוק ואנו פועלים רק על פי חוק [...]".

מערכת היחסים המתוחה בין עודה לבין נציגי בל"ד ברשימה המשותפת באה לידי ביטוי במישור הפוליטי גם סביב מימוש הסכם רוטציה שנחתם בין בל"ד לבין חד"ש, מפלגתו של עודה. במסגרת הסכם זה הייתה אמורה להתבצע תחלופה של חמישה חברי כנסת מכהנים מהרשימה בחדשים, לרבות כניסתה לכנסת של פעילת בל"ד לרשימה המשותפת, ניבין אבו רחמון, במקומו של חבר הכנסת המורשע.

המקרה של גטאס והמחלוקת הפוליטית המלווה אותה אינן תופעות חדשות של מתיחות פנימית בתוך "הרשימה המשותפת" מאז הוקמה ערב הבחירות לכנסת ה-20. אמנם העילה המיידית להקמתה אז היה החוק שעבר בכנסת ביוזמת "ישראל ביתנו" להעלות את אחוז החסימה – חוק שנתפס על ידי הפוליטיקאים הערבים כמיועד לצמצם את ייצוג המיעוט הערבי בכנסת. ברם, המהלך ההיסטורי לשיתוף פעולה בין המפלגות הערביות והקמת הרשימה המשותפת שיקף לא רק את הכרתן לגבי נחיצותו הפוליטית אלא גם את נכונותן לעדכן את תפיסת היסוד שלהן בנוגע לאסטרטגיה שלהן מול הממסד.

מי שהוביל את המהלך הוא ראש הרשימה אימן עודה שביקש, מתוך בחינה ביקורתית של הפוליטיקה הערבית, להוביל שינוי במאפייני השיח הערבי מול מדינת ישראל ומוסדותיה. במסגרת זו חתר עודה לצמצם את נפחו של השיח הפלסטיני הלאומי, שמובילים בל"ד וחלק מהעמותות האזרחיות כמו גם השיח ריאד סאלח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית. זאת, מתוך הכרה שהשיח שלהם מחריף את היחסים בין המיעוט הערבי למדינת ישראל. כחלופה חתרו עודה וגורמים נוספים בחד"ש להגדיל באופן משמעותי את משקלו של השיח הערבי בתחום החברתי-אזרחי. מטרתם הייתה להתחבר לשיח החברתי הכללי ישראלי שהפך משמעותי יותר מאז מחאת קיץ 2011. וזאת, כדי לקדם את מצבו, המאותגר ממילא, של המיעוט הערבי בישראל ובעיקר בסוגיות הקשורות למצוקת הדיור, לדלות ההישגים בחינוך, לאחוזי הפשיעה המחמירים ולקשיי התעסוקה, המאפיינים גם את הציבור היהודי. המהלך של עודה גם גילם בתוכו נכונות לשלב זרועות עם גורמים בממשלה כדי לקדם מהלכים וכדי ליישם תכניות בתחומים אלה – ששיאם בהחלטת ממשלה 922 (דצמבר 2015) בעניין תכנית החומש לקידום המיעוט הערבי

באמצעות העברת תקציבים והענקת סיוע כלכלי ניכר. בהיבט זה מדיניות הממשלה הסתייעה בשיתוף הפעולה השקט שנרקם בין ראש הרשימה המשותפת לבין גורמים בממסד.

דא עקא שמדיניות ממשלתית זו לוותה גם במאמץ הפוך, שמכוון לפגוע במנהיגות הערבית ובייחוד בזו של מובילי השיח הלאומי והדתי, כמו בל"ד והתנועה האסלאמית, שכבר הוצאה אל מחוץ לחוק. כל זאת, לצד מאמץ הממסד לצמצם גם את נוכחות הערבים במרחב התרבותי והחברתי הישראלי, גם דרך קידום יוזמות חקיקה, כמו חוק הלאום, המבליטות את אופייה היהודי של המדינה. בעשותה כן חשפה המדיניות הממשלתית את מעמדם של חד"ש ושל איימן עודה כגורמים המובילים את שיתוף הפעולה עם הממסד הישראלי. דבר זה מנוצל לצורכי גינוי על ידי גורמים אופוזיציוניים בתוך המגזר הערבי, בטענה כי האסטרטגיה של עודה מובילה ל"מכירת חיסול" של הערכים הלאומיים של המגזר הערבי בעבור קבלת יתרונות כלכליים.

ביקורת זו מעמידה את עודה בפני מתח בין היתרונות שמגלמת האסטרטגיה הפוליטית שלו לבין החסרונות הנובעים ממהלכי ההדרה של הממשלה. כך נחשפת הרשימה המשותפת ללחצים גוברים מבית המאיימים על יכולתה להמשיך ולקדם את האסטרטגיה החברתית-אזרחית שלה. אמנם עדיין מוקדם להספיד את הרשימה המשותפת. עם זאת, חוסר האיזון הבולט, הבא לידי ביטוי במדיניות הממשלתית, בין הנכונות להיטיב מבחינה כלכלית עם המגזר הערבי ולקדם את סגירת הפערים האזרחיים, לבין המהלכים המואצים להדרה פוליטית של המיעוט הערבי ושל חלקים בהנהגתו, עלולים להפוך את מי שמסתמן כפרטנר ערבי, בדמותם של עודה והרשימה המשותפת לברוץ פוליטי צולע. התפתחות כזו תפגע בכוונותיה של הממשלה לשפר את השילוב הכלכלי של האוכלוסייה הערבית בחברה הישראלית.

האוכלוסייה הערבית מתחילה לשאול שאלות את מנהיגיה...

רפיק חאג'

האוכלוסייה הערבית במדינת ישראל מאסה במצב הקיים ומתחילה להפנות אצבע מאשימה כלפי ההנהגה שלה: "אנחנו רוצים הישגים... אנחנו רוצים שירותים... אנחנו רוצים פתרונות לבעיות העוני, האלימות, הדיור", ועוד ועוד. חלקים אף משמיעים ביקורת יותר חריפה, בדרישה שיפסיקו לעבוד עליהם בסיסמאות לאומניות ובהאשמת הממשלה והמשטרה בכל דבר, וכי גם למנהיגים הערביים יש תפקיד ביציאה מהמשברים שבו הסקטור הערבי שרוי. לטענתם, המנהיגים לא לוחצים מספיק על הממשלה, לא מפעילים קשרים מול משרדי הממשלה השונים, מסרבים להיפגש עם מנהיגים ציוניים ממלכתיים שבאים לבקר ביישובים הערביים וממשיכים להפריח סיסמאות מעל דוכן הכנסת בשפה העברית המופנות לאוכלוסייה הערבית. האם הסיסמאות לבדן מספיקות בכדי לשפר את המצב? התשובה מאד ברורה- לא ולא.

השטח בוער. העם הערבי הפלסטיני שגר בגבולות ישראל אינו מסתפק במועט כמו בשנות השישים. רמת החיים עלתה ועמה גם ההון האנושי. הדרישה לכבוד המחיה הולכת וגוברת. במהלך עשר השנים האחרונות חלה עלייה משמעותית ברמת ההשכלה, מספר הנשים העובדות, מספר הסטודנטים באוניברסיטאות בארץ ומחוצה לה, מספר הרופאים, הרוקחים ועובדי ההייטק זינק כלפי מעלה. שיעור זכאי תעודת הבגרות עלה מ- 38% ב-2010 ל- 50% ב-2015. שיעור הרופאים בשנת 1970 עמד על 1% מכלל הרופאים בארץ (35 במספר). ב- 1990 שיעורם הגיע ל-7% וב- 2016 ל-3,750 רופאים, המייצגים 11% מכלל הרופאים במדינה. מספר העובדים בהייטק בשנת 2007 עמד על 300 והגיע היום ליותר מ-2000 עובדים ערביים.

העובדה שחברי הכנסת הערבים אינם יכולים להיות חלק מן הקואליציה הממשלתית מקשה עליהם "לסחוט" תקציבים ומשרות עבור הסקטור שלהם, כמו שעושות מפלגות אחרות. מאחר וקיימת מחויבות עמוקה והיסטורית לחציו השני של העם הפלסטיני בגדה ובעזה, השרוי תחת כיבוש ובמלחמה עם מדינת ישראל, חברי הכנסת הערביים לא יכולים להרשות לעצמם לחבור ל-"ציוניים" שנלחמים עם העם שלהם.

אז מה עושים?

מחפשים חלופות. אחת מהן מסתכמת בשורה "אם אין אני לי, מי לי?". קבוצה של אקדמאים, חוקרים, פעילים חברתיים ואנשי שטח יזמה רעיון של "התארגנות מקומית" וקיבלה את הברכה של מוחמד ברכה, ראש ועדת המעקב העליונה של ערביי ישראל. הם התכנסו ביניהם במשך שנה שלמה ודנו בדרכים השונות והנדרשות להוצאת הסקטור הערבי מהמשבר. בעקבות ההתכנסויות הרבות הוחלט על הקמת ועידה ארצית בעיר טייבה שאלה הוזמנו כל האליטות הפוליטיות, האקדמיות והמקצועיות של ערביי ישראל, ונציגי המפלגות. גם איימן עודה היה שם, למרות המתחות ששררה לאחרונה בינו לבין ברכה. נכחו באירוע גם ראשי מועצות, ראשי תנועות וראשי עמותות, ביניהם גם ראיד סלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית.

הוועידה התחילה בשיר של "מווטני.. מווטני" בעברית "מולדתי.. מולדתי". הציבור קם על רגליו ושר את השיר בדיוק כמו שהיהודים שרים את התקווה. זה היה רגע מרגש ומאחד וראשון מסוגו בטקסים הנערכים בסקטור הערבי. הפוליטיקאים דברו בשבח הוועידה, כולל ראש העיר טייבה (המארח), ח"כ עבד אלחכים חאג' יחיא, ראש הועדה הארצית לראשי רשויות מקומיות, מאזן גנאים ומוחמד ברכה. לא היה חידוש במה שהם אמרו - המלים מוכרות היטב לקהל שנכח במקום. נימה חדשה משהו נשמעה בדבריו של מוחמד ברכה שקבע כי "אני מתחייב לעשות ככל יכולתי בכדי לשפר את רמת חייכם... ואת עתיד בניכם ונכדיכם". זה כנראה חידוש בכנסים ציבוריים, שפוליטיקאי בכיר מתחייב לשיפור רמת החיים של האוכלוסייה הערבית.

פרופ' אסעד גאנם מהחוג למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה ואני האמנו שעל ידי איחוד שורות של אנשי המקצוע בתחומים השונים וארגונים בתוך מסגרות עבודה, ועל ידי סנכרון בין הדרג הניהולי והדרג המקצועי אפשר ליצור לחץ ציבורי על הממשלה ולהגיע להישגים בתחום הציבורי. אם ההישגים לא יגיעו מהממשלה, אזי נארגן "קופה ציבורית" (סונדוק ווטני) שתממן פרויקטים גדולים התורמים לרווחת התושבים ולשדרוג מצבם.

ההנהגה הפוליטית יוצאת מגדרה בכדי להסביר שלא מדובר בנתיב חלופי לנתיב המאבק שבו הם מתמחים, המתבסס על סיסמאות ריקות ועל האשמת הממשלות בכל מה שקורה להם. אין כאן התחשבות בין הבורח והנבחר, אלא בנתיב משלים. גם אם המשתתפים בוועידה מדברים בשפה מקצועית ועל נושאים מקצועיים הם אינם יכולים שלא לדבר על עוולות הממשלה. ההנהגה הפלסטינית בישראל גם מאותת להנהגה הפלסטינית בגדה ובעזה, "אל תדאגו.. אנחנו לא שכחנו אתכם. המאבק על זכויות אזרחיות לא יגרום לנו לנטוש את המאבק למענכם..."

לאור ריבוי התחומים הדורשים טיפול, גובשו שמונה קבוצות עבודה: קבוצת ההייטק (בראשות ד"ר רפיק חאג'), קבוצת האדמה והמגורים (בראשות ד"ר ת'אבת אבו ראס), קבוצת הפיתוח הכלכלי (בראשות ד"ר סאמי מיעארי), קבוצת בריאות הציבור (בראשות מר בכר עואוודה), קבוצת החינוך והתרבות (בראשות מר שרף חסאן), קבוצת החברה האזרחית (בראשות גב' שהירה שלבי ומר סולטאן אבו עבד), קבוצת התרבות והאומנות (בראשות גב' ערין עאבדי), וקבוצת הבעיות החברתיות (בראשות גב' סחר מחאמיד). בחודשיים שחלפו מאז הוועידה בטייבה התקיימו המפגשים הראשונים של קבוצות העבודה, לדיון בתכניות פעולה לקידום היעדים שלהן. כך למשל, בקבוצת ההייטק הוצגו הקווים הכלליים להקמת פורום הייטק ערבי ארצי שיתערב במערכת החינוכית ויטפח את דור העתיד מגיל מוקדם. הקבוצה העוסקת בחינוך מתחילה לקדם נושאי ליבה, כגון החדרת ערכים למערכת החינוך, ושמירה על מעמד השפה הערבית. בקבוצת הבעיות החברתיות הוחלט על הקמת צוות לחיזוק ההון החברתי ביישובים הערביים. הדרך ארוכה והמלאכה מרובה, אך המטרה חדה וברורה: לצאת עם תכניות פעולה אשר לאחר יישומן יביאו לקידום ולטיפוח ההון האנושי בחברה הערבית בישראל.

ד"ר רפיק חאג' הוא בוגר תואר שלישי באוניברסיטת הרווארד בארה"ב. הוא מייסד ומנכ"ל חברת התוכנה "מסלול חדש", העוסקת בפיתוח תוכנות ניהוליות. שימש כחוקר של השלטון המקומי במכון "דיראסאת", יועץ ארגוני ופעיל חברתי.

המשטרה והחברה הערבית: האתוס השיטורי ומחירו

עו"ד רדא ג'אבר

"היית סמל ומופת לנציג של משטרה לאומית. שוטר מוסלמי מסור, אשר אוכף את החוק במקצועיות, במסירות וללא משוא פנים"

מפכ"ל המשטרה רנ"צ רוני אלשיך בהספד לרס"מ סנד זמירו ז"ל, מקלנסווה, שנהרג בתאונת דרכים בדרכו לעבודתו במשטרה.

הספד זה, לכאורה רגיל לאוזני אזרח יהודי, מגלם בתוכו, מבחינת האזרח הערבי, את מהותו של השסע בין המשטרה והחברה הערבית. המילים "משטרה לאומית" ו"שוטר מוסלמי" נאמרו מטעם המפכ"ל במטרה להעביר מסר ברור באשר לאתוס המכונן של המשטרה המכתיב את פעילותה בחברה הערבית, על מנת לחדד את המחלוקות האמתיות בבסיס שסע זה. זו אכן הטענה המרכזית של החברה הערבית כלפי המשטרה: האתוס המכונן שלה הוא אתוס לאומי וביטחוני במהותו. האתוס האזרחי הוא אך נלווה. אתוס זה משפיע באופן מובהק הן על פעילות המשטרה ביישובים הערבים והן על האופן שבו תופסת החברה הערבית את המשטרה.

ההיסטוריה של המפגשים בין המשטרה לחברה הערבית מאששת טיעון זה, שביטוי המובהק ב"שיטור יתר": הפגנה בכפר קאסם (יוני 2017) שמטרתה להמריץ את המשטרה לפעול נגד ארגוני פשיעה ושמירה על חיי המפגינים ומשפחותיהם, הסתיימה בהרוג מבינם; הפגנה אזרחית כזו תהפוך כהרף עין לנושא לאומי, כטענת המשטרה, ואף כראייה לשנאת יהודים, כטענת שר בכיר בממשלה. באירוע זה התקבע המסר שעליונות שמירת הכבוד של המשטרה, כמייצגת את הריבון היהודי, בעקבות שריפת ניידת משטרה, כנושא יותר חשוב מחיי האזרחים הערבים שבקרבת המשטרה אמורה לפעול. זאת, בניגוד לתוצאות שונות בהפגנות סוערות לא פחות בתל אביב ובשכונות חרדיות בירושלים, שבהן האתוס המפעיל של המשטרה הינו אזרחי לחלוטין ושמטרתו שמירה על חייהם וכבודם של המפגינים.

כך גם השוני בהפעלת הכוח השיטורי בשתי משימות אחרות אך כמעט זהות ובפרקי זמן סמוכים: פעילות משטרתית באום אל-חיראן (ינואר 2017), שאליה הגיעו השוטרים חמושים כאילו הם בדרך לפעולה מלחמתית, הסתיימה באזרח ושוטר הרוגים. זו גם מוסגרה באופן מיידי על ידי מפכ"ל המשטרה והשר לביטחון פנים בהקשר לאומני. זאת, בהשוואה לפינוי הרך של ההתנחלות הלא חוקית בעמונה (פברואר 2017) שאליה הגיעו השוטרים עם ציוד מינימלי ובלי נשק, מצוידים בהוראות ברורות לפינוי מתחשב. למקרים כאלה ניתן להוסיף את השימוש שעושה המדינה במשטרה לביצוע משימות הריסת בתים ביישובים הערבים, המבליט בפני האזרחים הערבים את היותה של המשטרה זרועה הארוכה של המדינה לביצועה של מדיניותה המפלה כלפיהם.

אירועים אלה ורבים דומים מראים על מסגרת תפיסתית של המשטרה המכתיבה את המציאות ביחסים בין המשטרה והחברה הערבית. מציאות זו מתנגשת בשנים האחרונות עם מציאות מקבילה של אלימות גואה ופשע הגובים חיי אדם, מערערים את יציבותה של החברה הערבית ומאיימים לרסקה מבפנים. הנתונים מבהילים: לפי מרכז אמאן, המרכז הערבי לחברה בטוחה, ממוצע הנרצחים השנתי בחברה הערבית הינו 60 קורבנות ואלפי מקרים של פגיעה בגוף וברכוש. לפי סקרים שנערכו בשנים האחרונות נושא האלימות מכבד בראש הנושאים המטרידים את האזרחים הערבים. מציאות זו מובילה את החברה הערבית להתחיל תהליך, גם אם איטי ולא עקבי, של חשיבה מחדש על הקשר עם המשטרה, לטובת משטרה אזרחית שתספק שירותי שיטור הוגנים ויעילים. לפי גישה זו המשטרה אמורה להתמקד בטיפול באלימות ובפשע, כולל בנושא הנשק הבלתי חוקי והשימוש המופקר בו באירועים פליליים וחברתיים. עד כה פעילות המשטרה בהיבטים אלה התאפיינה ב"שיטור חסר" מובהק.

הדרישה לטיפול משטרתי בבעיות החברה הערבית הפכו לנחלתם של רוב התושבים הערבים, כולל המנהיגות הארצית והמקומית. חברי הכנסת מהרשימה המשותפת יזמו בכנסת מספר ישיבות בנושא זה, הפגנות רבי משתתפים אורגנו ביישובים ערביים מוכי אלימות ועצרות רבות אורגנו מול תחנות המשטרה ביישובים אלה. אלה מחזות בלתי נתפסים לאור העוינות ההיסטורית כלפי המשטרה. סקרים שנעשו ע"י יוזמות קרן אברהם מראים כי יש רוב מוצק בקרב האזרחים הערבים הרואים במשטרה את הגורם שאמור לספק להם ביטחון אישי וכי הם מבקשים שהמשטרה תפעל בקרבם לשם מטרה זו.

מנגד, המשטרה נותרה עם תפיסתה המבכרת את האתוס הלאומי על זה האזרחי. המשטרה בחרה בתוכניות לתגבר את שירותיה בחברה הערבית בשני נושאים בלבד, הנמצאים בלב המחלוקת איתה: בגיוס שוטרים מוסלמים ובפתיחת תחנות משטרה. תכניות אלה נתפסות בחברה הערבית דווקא כניסיון לחזק את הממד הלאומי-ביטחוני של המשטרה ולא את הממד האזרחי שלה, כניצול המצוקה לטובת פגיעה בלכידותם הלאומית של האזרחים הערבים ובוהותם. הראיה מבחינת הציבור הערבי היא אי-הצלחת המשטרה לצמצם את ה"שיטור החסר" ולשפר את התוצאות המאכזבות בטיפול בפשיעה, המשתקפת בהמשך העלייה באלימות ועקב כך בתחושת חוסר הביטחון האישי ביישובים הערביים. מגמות אלה מגדילות את חוסר האמון במשטרה למרות הצהרותיה ופעילותה בשטח. זאת, כאשר האווירה הפוליטית העכורה של יחס עויין של הממשלה ושריה מגבירים את אי-האמון.

ניתן לזהות מרחב של קוטביות בין עמדות המשטרה והחברה הערבית: בקצה האחד, טיעון בחברה הערבית, שהאלימות והפשעה הן תוצר של מדיניות מכוונת שמטרתה לשמר את החברה הערבית ברמה של בעירה פנימית, שתותיר בידי המשטרה אפשרויות של פיקוח ובקרה עליה. לכן, אין לצפות שהישועה לבעיותיהם תבוא מהמשטרה. בקצה השני, טוענת המשטרה שהאלימות טבועה ומובנית בחברה הערבית ולכן, ביחד עם העוינות המושרשת לכל גורם המייצג את הריבון הישראלי, מקשות עליה לשפר את האכיפה על החוק ושמירת הסדר.

בין שני קטבים אלה נמצא מרחב המחייב את המשטרה לבצע שינוי משמעותי בתפיסת עולמה. מתחייב כאן ניסוח מחדש של האתוס השיטורי לטובת הדגשת ההיבט האזרחי והטמעתו בכל שדרת הפיקוד עד

לשוטרים בשטח. על המשטרה להשקיע גם מאמצים כנים לטפל בפשיעה ובמוקדי האלימות ולהציג תוצאות כתנאי ליצירת אמון עם התושבים הערבים, כבסיס ותנאי לפעילות המשטרה בקרבם. בד בבד חובה גם לייצר מעגלי היוועצות ברמה הארצית והקהילתית בין המשטרה והאזרחים, כדי שלא תהיה נוכחות בקביעת סדר עדיפויותיה של המשטרה ברמה האסטרטגית, הארצית והמקומית, בהתאם למצוקות ולצרכים של הציבור.

עו"ד רדא ג'אבר הוא מנהל מרכז אמאן - המרכז הערבי לחברה בטוחה.

המטבע שמתחת לפנס

נסרין חדאדז חאג' - יחיא

נתונים שפרסמה לאחרונה התאחדות התעשיינים בצפון מצביעים על מחסור משמעותי בכוח אדם מיומן במפעלים באזור זה. זאת, על אף שהיקף האבטלה במחוז הצפון גבוה יותר מאשר במרכז הארץ ועומד על כ-8%. הבדיקה שערכו בהתאחדות התעשיינים מצביעה על כך שכ-80% מבעלי החברות בצפון סובלים מהיעדר כוח אדם מיומן בענפי התעשייה השונים ובעיקר טכנאים, הנדסאים ומפעילי מכונות. על רקע העובדה שלמעלה ממחצית מאוכלוסיית הצפון מורכבת מערבים, שהצעירים שבהם מתקשים למצוא עבודה, נתונים אלו מציגים נראה כשל במדיניות התעסוקה. במחקר שערכתי עם ד"ר סאמי מיעארי מצאנו כי למעלה משליש מהצעירים הערבים בגילאי 19-23 אינם נמצאים בשוק התעסוקה או באקדמיה רובם טענו כי הם אינם מוצאים עבודה. המצב מחריף באופן משמעותי בקרב נשים שכמחציתן נמצאות במצב דומה. רבבות הצעירים הערבים שמסיימים את התיכון ושאין מוצאים תעסוקה הופכים לנטל על החברה ומתקשים בשלבים מאוחרים יותר להשתלב בתעסוקה איכותית.

בעבר דובר רבות על החסמים הרבים המקשים על שילוב הערבים בשוק העבודה הישראלי, וביניהם: אפליה, מגורים בפריפריה וקושי בנגישות בין היישובים הערביים ומוקדי התעסוקה, ומסגרות לילדים קטנים שיאפשרו יציאת נשים לעבודה. עם זאת, כמעט ולא התקיים דיון בסוגיית המעבר של צעירים ערבים לשוק העבודה. חשוב לקיים דיון שכזה שכן חסמים רבים עשויים להיות משמעותיים בתחילת דרך ההשתלבות בשוק העבודה ובבחירת מסלול ההמשך בחיים הבוגרים.

המצב הנוכחי בצפון מהווה דווקא הזדמנות לכלכלה הישראלית ולחברה הערבית. צומת אינטרסים מעין זה יכול להניע השקעה של המשאבים הנחוצים ובעיקר בחינוך בגילים הצעירים. לדוגמה, יש להקצות משאבים לתגבור החינוך הטכנולוגי ביישובים הערבים כבר מגיל התיכון וכן בלימודי עברית על מנת שיאפשרו השתלבות חלקה יותר של צעירים ערבים במקומות עבודה שבהם רוב העובדים יהודים. כמו כן, כדי לאפשר לנשים ערביות רבות יותר לצאת לעבוד יש להשקיע במעונות יום (מה שכלול עתה בתכנית החומש מדצמבר 2015), בהקמת אזורי תעשייה נוספים בסמוך ליישובים ערבים, או לכל הפחות לשדרג את תשתיות התחבורה הציבורית בין היישובים היהודים לערבים בצפון (גם זה נושא המצוי בתכנית החומש). יישום של אלה מצריך תכניות מערכתיות ארוכות טווח וזאת, עוד לפני תחילת הדיון במחסור הקיים בכוח אדם בשוק ההיי-טק.

החברה הערבית חייבת לדרוש את השינויים האלו ולא להמתין למוסדות המדינה שיפעלו לשם כך. כמו כן חשוב שנשים ערביות תצאנה מהקונספציה המוטעית בדבר השתלבות במקצועות "טובים למשפחה", כמו הוראה וחינוך ותעבורנה ללימודים שיאפשרו להן להתברג בתעשייה, בהיי-טק ובמשרות ניהול. ללא מעבר שכזה רבות מהן תמשכנה למצוא את עצמן מובטלות או נוסעות מרחקים ארוכים מדי יום כדי ללמד בנגב, אזור שבו יש צורך במקצועות אלו אך השכר בהם נמוך.

הגברת השתתפותם והשתלבותם של הערבים בישראל יכולה להגביר את עוצמתה החברתית והכלכלית של ישראל, להיות מנוף של צמיחה במשק ולמשוך קדימה את אזור הפריפריה בצפון. שימור המצב הנוכחי בשוק העבודה פוגע בחיים הרב-תרבותיים בישראל ולכן פוגע גם ביהודים גם בערבים. עבור הצעירים

הערבים בצפון זהו לא רק צורך כלכלי כי אם גלגל הצלה. שכן עבור רבים מהם האפשרות האחרת היא להידרדר לפשיעה או לעבודות המתאפיינות בהכנסה נמוכה ובחיי עוני בטווח הרחוק. המצוקה הנוכחית בידיים עובדות בצפון היא תוצאה של מדיניות שגויה לאורך שנים כלפי האוכלוסייה בצפון בכלל וכלפי האוכלוסייה הערבית בפרט. מקור המצוקה נובע מטקטיקה של "כיבוי שריפות". עם זאת, יש הזדמנויות כלכליות ותעסוקתיות רבות בצפון בימים אלו ואלה מהוות שעת כושר עבור הכלכלה והחברה הישראלית. הגיע הזמן להפסיק לחפש את המטבע שכן הוא מונח כאן כל העת מתחת לפנס.

נסרין חדאד חאג' - יחיא היא ראש התכנית ליחסי יהודים-ערבים במכון הישראלי לדמוקרטיה.

פרויקט מדד הייצוג של האזרחים הערבים בתקשורת העברית בישראל

ח'דר סואעד

אמצעי התקשורת במדינת ישראל הציגו את האזרחים הערבים בצורה שלילית או הדירו את ייצוגם כלל במשך שנים רבות. מצב זה השפיע לרעה על מרקם היחסים בין יהודים לערבים במדינה. כדי להתמודד עם מציאות זו יזמו עמותת "סיכוי" ומגזין "העין השביעית" את פרויקט מדד הייצוג. פרויקט זה, שהושק במרץ 2016, נולד מתוך הבנה כי לתקשורת ההמונים יש השפעה דרמטית על מערכת היחסים של האזרחים היהודים והערבים בישראל: תקשורת ההמונים מעצבת את האופן בו האוכלוסיות היהודית והערבית תופסות אחת את השנייה ואף הופכת לגורם משמעותי שיכול לייצר הסלמה או לתרום ליצירת חברה משותפת ושוויונית.

בשונה מדפוס עבר להתמודדות, יוזמי פרויקט מדד הייצוג החליטו לא להסתפק במחאה, בהסברה או במתן ידע וכלים בלבד כדי להתמודד עם הדרתם והצגתם השלילית של הערבים בתקשורת. הם החליטו להתעמת עם התקשורת באמצעות לחץ ציבורי עליה שיגביר את המוטיבציה שלה להשתנות. יוזמי הפרויקט בחרו בגישה שנתנה תשומת לב אישית לעיתונאים ואנשי תקשורת. בדו"חות החודשיים שלהם הם שיבחו את מי שהתאמץ לשבח דוברים ערבים וביקרו את מי שנמנע מכך. הם פרסמו את שמות העיתונאים, צילומיהם ופרטי התכניות שלהם. כבר בשנה הראשונה ליישום הפרויקט ייצוג הערבים השתפר והשינוי כבר נראה בשטח. כך, לדוגמה, בעוד שבתחילת 2016 שיעור הדוברים והמראיינים הערבים שהופיעו בתכניות החדשות והאקטואליה של חמשת הערוצים המרכזיים היה 2.5%, שיעור הייצוג בסוף שנה זו עלה ל-3.5%. זאת ועוד, טרם השקת הפרויקט, הופיעו בחמשת הערוצים כ-30 מומחים ערבים בחודש. לאחר השקת מדד הייצוג, מספר המומחים עלה והתקרב עד ל-120 מומחים בחודש.

בראשית ינואר 2016 הושק מאגר A-List ביוזמת ארגון "אנו" ובשיתוף עם עמותת "סיכוי". המדובר במאגר מקוון של מומחיות ומומחים ערבים המיועד לכלי התקשורת בישראל. מטרת המאגר היא להעשיר ולגוון את הנוכחות האזרחית של ערבים בתקשורת וכך, למעשה, לפעול לייצוג כלל האזרחים במדינה. המאגר נבנה תוך התאמה מרבית לצורכיהם של העוסקים בתקשורת, במטרה לספק מענה וכלי מקצועי שיסייע לקדם ייצוג הולם וסיקור הוגן של האזרחים הערבים בתקשורת ובמיוחד זו העברית. תחומי המומחיות במאגר כוללים עסקים, טכנולוגיה, מדע, כלכלה, בריאות, חינוך, יחסי חוץ ועוד. נושאים שבהם נדיר לשמוע קולות ערביים בתקשורת בישראל. את היוזמה ריכזה והובילה במשך כשנה וחצי העיתונאית והבלוגרית מקבולה נסאר.

השילוב של פרויקט מדד הייצוג יחד עם מאגר A-List הוביל לשיפור יחסי, אך גם משמעותי, בייצוג האזרחים הערבים בתקשורת העברית. אולם בחינה מעמיקה של המצב הקיים מראה דברים שהם מעבר למספרים. ראשית, בשבועות ללא אירועים ביטחוניים או אלימים חריגים, כמעט ולא היה לערבים בישראל ייצוג. ניתוח שביצעה חברת "יפעת מחקרי מדיה" העלה כי במחצית הראשונה של 2017 הופעת דוברים ומראיינים ערבים רבים יחסית הייתה על רקע אירועים ביטחוניים ואלימים, ולדוגמה: התקרית באום אל-חיראן, אירועי כפר קאסם או רצח נשים. השבוע היחיד שבו הופיעו דוברים ומראיינים ערבים

רבים בלי שהנושא המרכזי יהיה ביטחוני/פלילי הוא השבוע העשירי בטבלה שהציג המחקר בו הנושא המרכזי הוגדר כ"תרבות", וזאת בשל סדרת כתבות אודות "הבועה הפלסטינית" ששודרה בשבוע השלישי של חודש בפברואר במהדורת חדשות ערוץ 10 והתמקדה בחיי הלילה של צעירים ערבים בישראל. כמו כן נמצא כי שיעור המומחים במהדורות החדשות המרכזיות נמוך בצורה משמעותית משיעור המומחים שמופיעים בכלל התכניות של הערוצים המרכזיים. ממצאים אלה מעידים על הופעתם של מומחים ערבים בזירות נישא ולא בלב סדר היום של האקטואליה הישראלית. התכניות החריגות מבחינה זו הן "לונדון וקירשנבאום" של ערוץ 10 והתכנית הרדיו "סדר יום" של קרן נויבך (הן בעידן רשות השידור והן בעידן תאגיד השידור הציבורי החדש). שתי תכניות אקטואליה אלו מאופיינות בשיעור גבוה במיוחד של מרואיינים ערבים לעומת תכניות אקטואליה אחרות.

במחצית הראשונה של 2017 קבעה מהדורת החדשות של ערוץ 2 "אולפן שישי" (שהיא בעלת רייטינג הצפייה הגבוה ביותר) שיא שבועי של שיעור דוברים ומרואיינים ערבים. עם זאת, במחצית ממהדורות "אולפן שישי" בתקופה זו לא הופיע אף לא דובר או מרואיין ערבי אחד. זירה אחרת שבה לא הצליחו המאמצים להביא לשיפור בייצוג האזרחים הערבים בתקשורת היא בתכניות הכלכליות של ערוצי הטלוויזיה על אף שמאגר A-List מציע עשרות כלכלנים ערבים.

החסמים הקיימים בפני העלאת רמת הייצוג של האזרחים הערבים בתקשורת הישראלית הם: המחסור בעובדים ערבים במערכת תכניות האקטואליה ובחברות החדשות (ובעיקר בתפקידי הפקה ועריכת תכניות ומהדורות חדשות), הפסיביות של החברה הערבית מול הייצוג הנמוך במשך השנים, התירוץ של המרחק הגיאוגרפי שמשמש הן את התקשורת הן את המרואיינים הפוטנציאליים, שכן רוב המרואיינים הפוטנציאליים נמצאים בפריפריה לעומת אולפני הטלוויזיה הנמצאים במרכז.

ההמלצות לשיפור ייצוג האזרחים הערבים בתקשורת לאור החסמים אלה הן: לשלב עובדים ערבים במערכת של מהדורות החדשות ותכניות האקטואליה. לחברי מערכת, ולמפיקים במיוחד, יש השפעה מכרעת בקביעת סדר היום וזהות המרואיינים בתכנית; פעולה אקטיבית של ארגוני חברה אזרחית מול מערכות תכניות החדשות והאקטואליה שתתבטא בפנייה למערכות אלה במקרים שישנה הזנחה של סוגיה חשובה הקשורה לחברה הערבית; הכללת שימוש באמצעים טכנולוגיים לקיום ראיונות-מרחוק בכלי התקשורת הישראלית (לדוגמה, תוכנות של שיחות ועידה בווידאו (video conference) – כנהוג ברשתות טלוויזיה בין-לאומיות רבות. למכלול ההמלצות יסייע לקדם את ייצוג המיעוט הערבי בישראל בתקשורת הישראלית, יתרום לאינטגרציה והשתלבות של האזרחים הערבים במרחב הציבורי הישראלי ולעיצוב תפיסה חיובית יותר של אוכלוסייה זו בישראל - דבר כה חיובי ונחוץ הן עבורם והן עבור כלל החברה הישראלית בכללותה.

ביקורת ספרים

אמל ג'מאל / החברה האזרחית הערבית בישראל – אליטות חדשות, הון חברתי ותודעה אופוזיציונית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת קו אדום, תל אביב, 2017, 311 עמ'.
ד"ר אפרים לביא

רוב המחקרים אודות החברה הערבית-הפלסטינית בישראל נכתבו בידי אנשי אקדמיה (רובם יהודים ומקצתם ערבים), מתוך מבט על חברה זו כקרבן של מדיניות האפליה וההדחקה מצד מוסדות המדינה. כחסיד של תפיסת ה-structure agency, מציג פרופ' אמל ג'מאל בספרו את החברה הערבית בישראל כ"סוכנת" שחותרת לחולל שינוי במצבה ופועלת בתוך "מבנה", מדינת ישראל, המגדיר את אפשרויות הפעולה שלה. ג'מאל מעלה על נס את הישגיה של החברה הערבית, אותם היא מגשימה למרות המדיניות המדירה הננקטת כלפיה.

מהספר משתקפת חברה פעילה שאינה קופאת על שמריה. המחקר מתמקד בניתוח מקיף ומעמיק של הנסיבות והתנאים שהביאו לצמיחת רשת ענפה של ארגוני חברה אזרחית בחברה הערבית בישראל. המחבר מתאר את התחומים ודרכי הפעולה של הארגונים, עצמתם ומידת השפעתם על החברה, וכן יחסי הגומלין (שאינם חפים ממתחים ויריבויות) בינם לבין הציבור והמפלגות הערביות, בינם לבין עצמם ובינם לבין המדינה וארגוני החברה האזרחית היהודיים. התמקדות זו בארגוני החברה האזרחית מהווה, למעשה, אמצעי בידי המחבר כדי לשקף את התהליכים החברתיים, התרבותיים והכלכליים הרחבים שעוברים על החברה הערבית בישראל, הכרוכים גם במעבר בין-דורי.

המחבר מצביע על העלייה המתמדת במספר המשכילים בקרב החברה הערבית, כאחד הגורמים העיקריים לשינויים ולתמורות המתחוללים בתוכה. צמיחת מעמד ביניים בחברה הערבית יוצרת שאיפות וציפיות לרמת חיים גבוהה יותר, ובמקביל מביאה למודעות לאומית מפותחת יותר וכן לסולידריות חברתית. אלה מתבטאים, למשל, ברצון להיאבק לקידום יתר חלקי החברה הנחשלים, ובהקשר זה מתקיימים שיתופי-פעולה פוריים בין ארגוני החברה האזרחית הערביים לבין אלה היהודיים, מתוך מודעות הדדית למצוקות החברתיות הקיימות בשתי החברות.

המחבר רואה בארגונים האזרחיים כ"הון חברתי" (social capital) המאפשר לחברה הערבית לפעול במסגרת החוקית של המדינה, באמצעות האליטות והרישות החברתית, הן כדי לתבוע שינוי במדיניות כלפיה והן כדי להיאבק בכוחות ימניים ושמרניים בציבור היהודי המתייצבים נגדה. בעוד מדיניות ההדרה והאפליה של המדינה מרוקנת מתוכן את מושג האזרחות ביחס לחברה הערבית, ארגוני החברה האזרחית מעצימים מחדש את האזרחות של הערבים כאזרחות פעילה שיש ביכולה לחולל שינוי במרחב האזרחי. ההון החברתי שנצבר בחברה הערבית, מאפשר לקדם שיח פוליטי ואזרחי מאתגר, להעמיד את המדינה בפני מבחנים ערכיים ומוסריים בעלי משקל, לקדם הלכה למעשה את האינטרסים שלה בצורה יעילה יותר, ולהשיג את יעדיה לשינוי מצבה ומעמדה במדינה.

לדעת המחבר מדובר בשינוי יסודי ביחס למצב ששרר בעבר בחברה הערבית. שינוי זה מבטא מעבר מהישענות על המפלגות הפוליטיות כזירת פעילות עיקרית, להתארגנות אזרחית שבמהותה היא חופשית

יותר. היא אינה כבולה לחוקים המגבילים את חברי הכנסת ולכן יכולה לנקוט עמדות אופוזיציוניות וביקורתיות יותר כלפי המדינה. הוא מעריך שההון החברתי הולך ונצבר והדבר מעצים ומגביר את חשיבותה של החברה האזרחית הערבית במרחב הציבורי של המדינה. אי לכך, הוא חוזה כי מגמות השינוי בחברה הערבית רק יתעצמו וילכו בזכות הדור הערבי הצעיר, אשר מתנתק מסמכות הוריו ונחשף לגלובליזציה ולהתפתחות הטכנולוגיה.

המחבר מסביר שמגמות השינוי שמחוללים ארגוני החברה האזרחית אינן בהכרח ליברליות, שכן קיימים ארגונים דתיים, בעיקרם אסלאמיים ומיעוטם נוצריים, המבקשים באמצעות הכלים האזרחיים לקדם סדר יום חברתי שמרני ולאומני. ארגונים אלה קרובים לחברה הכללית, בהשוואה לארגונים החילוניים האליטיסטיים המרוחקים ממנה. הם מלוכדים ויעילים יותר בתהליכי צבירת ההון החברתי, ופעילותם מביאה לצמיחת "חברה בתוך חברה" וגורמת לשסע בחברה הערבית.

קישורים והפניות

עורך: ח'דר סואעד

פרסומים של חברי קבוצת המחקר

סטאטוס ביצוע תכנית החומש לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים
ד"ר מאיר אלרן, פרופ' ערן ישיב, מר מוחמד אבו נסרה, ומר אלון ריגר
מבט-על מספר 900, פברואר 2017; [לחצו לקריאה](#)

הצעות החוק להכרה במיעוט הערבי כמיעוט לאומי: ניתוח ומשמעויות
מאת: מר מוחמד אבו-נסרה וד"ר דורון מצא
מאמר בעדכן אסטרטגי, כרך 20, גיליון 1, אפריל 2017; [לחצו לקריאה](#)

יחסי יהודים-ערבים בעקבות אירועי כפר קאסם – סכנת 'המדרון החלקלק'
מאת: ד"ר מאיר אלרן וד"ר דורון מצא
מבט-על מספר 939, יוני 2017; [לחצו לקריאה](#)

דוחות ומחקרים

לקראת תפיסה חדשה בתכנון היישובים הערביים — מפיקוח לפיתוח
מאמר של פרופ' ראסם ח'מאיסי בכתב העת של המכון למחקרי ביטחון לאומי – עדכן אסטרטגי (כרך 20, גיליון 2, יולי 2017). מאמר זה בא לשפוך אור על ההיבטים והמשמעויות של תפיסת התכנון והפיקוח הקיימים, על הצמחת בנייה ללא היתר והריסת מבנים, מה שעלול לערער את הסדר הציבורי, להביא אף לאלימות בשיח ובשטח ולפגוע ביציבותה של מדינת ישראל. [לחצו לקריאה](#)

דוח מסכם 2016 – דיווחי ביצוע על החלטות הממשלה, משרד ראש הממשלה, 21.6.2017
על סטאטוס ביצוע החלטה מס' 922: פעילות הממשלה לפיתוח כלכלי באוכלוסיית המיעוטים בשנים 2016-2020 – [אנא לחצו כאן וראו את העמודים 175-185](#)

מדוע ערביי ישראל כמעט אינם פעילים בתנועות השלום?
לפי מחקר של מכון 'מיתווים', העמדה הציונית של רוב פעילי השלום היהודים בארץ נחשבת "מדירה" בעיני אנשי המגזר הערבי. חוקרת במכון: "מחנה השלום אינו נגיש, באופן יחסי, לקבוצות מהפריפריה".
[לחצו לקריאה](#)

הטרור המגדרי נגד נשים ערביות בישראל: המספרים
[לחצו לקריאה](#)

התחזית הפסימית של הלמ"ס ל-2065: 20 מיליון תושבים, ללא מנוע צמיחה
לפי התחזית, מחצית מהתושבים ב-2065 יהיו חרדים או ערבים, ששיעורי התעסוקה ופרייון העבודה שלהם נמוכים. [לחצ/י לקריאה](#)

החינוך הבלתי פורמלי בחברה הערבית בישראל
דו"ח מיפוי (באנגלית) שנכתב ע"י עלמה שניידר, עבור Inter-Agency Task Force, 19.07.2017. [לחצ/י לקריאה](#)

דו"ח: מערכת הבריאות היא מודל לדקיום בין ערבים ליהודים
חלקם של הערבים במערכת הבריאות גדול מחלקם היחסי בשוק התעסוקה ובמגזר הציבורי. דו"ח של המרכז הרפורמי לדת ומדינה מצא כי מערכת הבריאות מאפשרת לאזרחים ערבים להשתלב ולהתקדם לתפקידים בכירים, וכי "העתקת המודל למקומות עבודה נוספים תחולל שינוי אמיתי". [לחצ/י לקריאה](#)

מחקר: ערבים מתים ממחלות לב ודם בשיעור גבוה יותר מיהודים
צוות קרדיולוגים מבית חולים כרמל בחיפה מצא כי שיעור התמותה של בני המיעוט הערבי גבוה משמעותית מהממוצע הארצי. ההבדלים משקפים הבדלים באורחות החיים. [לחצ/י לקריאה](#)

גברים ערבים ישראלים הם המעשנים הכבדים ביותר בהשוואה בין ישראל לבין האיחוד האירופי
הגברים הערבים מעשנים בשיעורים גבוהים בהרבה מהממוצע, וגם עישון כבד יותר: רבע מהם מעשנים יותר מחפיסה ביום. נשים ערביות מעשנות פחות אך נפגעות פי 2 מהיהודיות מעישון פסיבי. [לחצ/י לקריאה](#)

תרבות
שאדי בלאן הוא גיא פינס של הציבור הפלסטיני בישראל
עם הגעתו לתאגיד השידור, מספר השדרן שאדי בלאן – גיא פינס של הציבור הפלסטיני בישראל – על המעבר מתכניות אקטואליה בערבית גבוהה לסיקור תרבות ובידור בשפה יומיומית, ועל האתגרים שמלווים את חייו של עיתונאי ערבי בישראל של 2017. [לחצ/י לקריאה](#)

יש חיים אחרי הנכבה: הספרות הפלסטינית יוצאת לדרך חדשה
על הסופרים הערבים הצעירים בישראל הנחوشים לפתוח דף חדש שנובעת מתפישה שהעיסוק הבלעדי בסכסוך גרם לניווט היצירה של בני עמם. [לחצ/י לקריאה](#)

קריאה בסימן שאלה
חנויות ספרים לקוראי ערבית הן מחזה נדיר בישראל. האם זה נובע ממסורת שמקדשת העברת ידע בעל פה או תוצאה של דיכוי חברתי, כלכלי ופוליטי? [לחצ/י לקריאה](#)

בנצרת ייסדתי את הלייבל הערבי הראשון

אחרי עשר שנים בלהקת היפהופ נצרתית שהצליחה בחו"ל החליט הראפר ענאן קסים להקים בעיר הולדתו חברת תקליטים שתענה לצימאון של מוזיקאים פלסטינים צעירים. אינדי והיפהופ הם חלק מהרחבת התודעה שאליה הוא חותר. [לחצ'י לקריאה](#)

תעסוקה ויזמות

המפנה בתעסוקת נשים ערביות כבר התרחש

על הצורך בהתאמת ההכשרות למקצועות העתיד, שבהם הסיכוי למציאת עבודה גבוה, השכר מכבד ויש אופק קריירה. [לחצ'י לקריאה](#)

סיליקון ואדי: כך נראית סצנת ההייטק הערבי הצומחת בישראל

כיצד תרבות היזמות הטכנולוגית מכה שורשים במגזר הערבי? [לחצ'י לקריאה](#)

מחשבים מסלול מחדש

"זה ה-8200 של המגזר", אומרים בגאווה בכנס מיוחד שאליו הגיעו זיאד ורפיק, כרים ודונה. המטרה: להצמיח מתוך ערביי ישראל את מפתחי ווייז ומובילאיי הבאים למרות התלונות על אי-שוויון, היעדר פרגון, גניבת ציוד, והעובדה שההורים בסביבתם עדיין מעדיפים בנים רוקחים על פני סטארטאפיסטים, המשתתפים אופטימיים: "אנחנו רוצים להגיע למצב ש'אמרת ערבי-ישראלי - אמרת איש היי-טק'. זה אפשרי". [לחצ'י לקריאה](#)

עושים הייטק בדואי: הצעירים ששוברים את מחסום התודעה

לרבים במגזר הבדואי אין אינטרנט פעיל, ובודדים נרשמים לפקולטות למדעי המחשב בשל החשש שלא ימצאו תעסוקה בתחום אחרי לימודיהם. אך בית תוכנה חדש שהוקם על ידי אנשי הייטק ואקדמיה מהדרום ומבוסס על מהנדסי תכנה בדואים, מנסה ליצור מציאות חדשה. [לחצ'י לקריאה](#)

הסטארט-אפ היהודי-ערבי מנצרת מגיע להודו: חתם על הסכם ב-20 מיליון דולר

הסטארט-אפ MindoLife הוקם על ידי ארבעה יזמים, יהודים וערבים, במסגרת תכנית ההאצה Hybrid בנצרת. מדובר בעסקה משמעותית עבור החברה הקטנה מנצרת. [לחצ'י לקריאה](#)

מינויים

היסטוריה: אישה מונתה לקאדית בבית הדין השרעי

בין השופטים המוסלמים החדשים נמצאת עו"ד הנא חטיב, בעלת תואר שני במשפטים. יו"ר הוועדה הבוחרת, שרת המשפטים איילת שקד: "זו בשורה לאישה הערבית ולחברה הערבית". [לחצ'י לקריאה](#)

לראשונה: דיפלומטית מוסלמית בקורס הצוערים של משרד החוץ

רשא עת'אמנה מבאקה אל-גרבייה תהיה המוסלמית הראשונה בקורס, לאחר שכבר ייצגה את ישראל: "סוריה, ערב הסעודית, איראן, עיראק, ומצרים גינו את 'הפרת זכויות הנשים הסיסטמטית' של ישראל, בזמן שאני, ערבייה מוסלמית ממוצא פלסטיני, ייצגתי את ישראל במועצה לזכויות אדם באו"ם". [לחצו](#)

[לקריאה](#)